

meg a külsőségeknél. A külsőleg megjelenő giccs itt pontos mása lesz a belsőleg kifejeződő gondolatnak.

Az az őszinte vágyunk, hogy egy megismételhetetlen pillanathoz újra és újra visszatérjünk (ünnep), nemcsak az ember metafizikájának nyitánya, hanem a művészeté is. Tiszta pillanat, amelyben minden, ami korábban empirikus volt, transzcendentálissá válik – valamivé, ahonnan –, miként a fenomenológia atyja, Edmund Husserl tanította: többé nincs visszaút a régi naivitáshoz. Ha tetszik, a giccs tudatlanságunk foglalata, de ha felismerjük, akkor éppen eszméink esztétikai szimbólumát látjuk benne, amely komolyságunkat és méltóságunkat prezentálja, nem pedig valamilyen boldog állapot utáni naiv és semerre nem vezető sóvárgást.

Tomás Kulka:
Giccs és művészet
MMA Kiadó

Sipos Lajos A sokközpontú magyar irodalom

Kántor Lajos – Láng Gusztáv:
*Száz év kaland. Erdély magyar
irodalmáról. 1918–2017*

Budapest, Bookart, 2018, 798 old.

■ Sokféleképpen írtak már magyar irodalomtörténetet. A két világháború között összefüggő, folyamatos narratívaként, egy, két és tíz kötetben készítette el a maga változatát Pintér Jenő. A szellemtörténész Szerb Antal az *Erdélyi Helikon* pályázatára írta meg a mindmáig legtöbbet forgatott összefoglalását. Várkonyi Nándor 1928-ban adta közre (méltatlanul elfelejtett) könyvét, *A modern magyar irodalom története 1880–1920* című munkáját. A II. világháború után, az 1960-as években készült el a hatkötetes, „hivatalos” akadémiai változat, a „spenót”. 1993-ban jelent meg Kulcsár Szabó Ernő összefoglalása, *A magyar irodalom története 1945–1991* című opus. 2003-ban és 2007-ben, két vastag kötetben adták ki Gintli Tibor és Schein Gábor munkáját, a világirodalomba foglalt magyar irodalom „rövid történetét”. 2007-ben három kötetben jött az összegereblyézett könyv, *A magyar irodalom története*. Grendel Lajos 2010-ben adta közre a modern magyar líra és epika históriáját, nem korlátozva önmagát sem eszemetörténeti, sem tudományelméleti előfeltevésektől. 2013-ban György Péter készítette el a maga változatát, a trianoni traumát és a holokausztot középpontba állító, Böjte Csaba ferences szerzetes nevét és a *Székely himnusz*ként számon tartott szöveg „Csaba királyfis” fordulatát egymás mellett emlegető összefoglalást.

Az 1920 után alakult államokban megjelentek regionális magyar irodalomtörténetek is. Ezek a könyvek döntő mértékben az adott területen született vagy élt magyar alkotókat mutatták be. A lapokon csak ideológiailag hasznosnak tekintett szerzők kaphattak helyet, például a „Maly Körösben” született „Alexander Petrovich Petőfit”, egyikét annak „sok millió szlováknak”, akik „szlovák elméjükkel és zseniális tulajdonságaikkal [...] gazdagítottak idegen nemzeteket”, amint olvasható volt 1923-ban, a *Slovenska Politika* című újságban.

Magyarországon Ilia Mihály, Czine Mihály, Pomogáts Béla és még néhányan másként gondolkoztak. Babits Mihály fel fogását osztva a komor időkben is végig „egyetemes magyar irodalomról” beszéltek és írtak. Így tett az 1950-es évek második felétől az irodalomkritikában és irodalomtörténetben egyre többször fellépő Kántor Lajos és Láng Gusztáv is.

Láng Gusztáv már 1955-ben vagy 1956-ban, tizenkilenc-húsz évesen „soron következő” feladatának „annak bizonyítását tekintette”, írta egyik barátjának, hogy dokumentálja: „a romániai magyar irodalom a magyar nemzeti irodalom szerves része”. Hasonlóképpen vélekedett a kolozsvári egyetemen egy évfolyammal lejjebb járt másik hallgató, Kántor Lajos is.

Kántor Lajos és Láng Gusztáv nemcsak az egyetemes magyar irodalom eszméjét érvényesítették gondolkodásukban és írásaikban. Ők voltak az elsők (az újvidéki Bori Imrével együtt), akik elkészítették régiójuk magyar irodalomtörténetét, lehetőség szerint szem előtt tartva államuk „hivatalos kánonját”. Ugyanakkor folyamatosan mérlegelték a magyarországi „hivatalos kánon” is, vizsgálódásaikba és könyveikbe azonban igyekeztek minél több szerzőt beemelni a „lappangó kánonban” tetszalottként számon tartott alkotók közül (Erdélyben Bánffy Miklóstól, Kuncz Aladártól, Reményik Sándortól visszafelé haladva Pázmány Péterig nagyon hosszú a névsor) és a „modernség kánonból”, amelyet az azt 1948-tól „antirealistának” tekintő magyarországi hivatalosság elhanyagolhatónak, nem létezőnek minősített. Ebbe a körbe is sokan tartoztak Komjáthy Jenőtől, Kassáktól, az 1920-as évek avantgárd szerzőitől az *Új Symposion* költőig és íróig.

Kántor Lajos és Láng Gusztáv már közös és párhuzamosan futó munkájuk elején „felosztotta” egymás között a Romániában élő magyar költőket és írókat. Láng Gusztáv (szavai szerint) „hozzáöregedett” a nála idősebbekhez: Páskándi Gézához, Bálint Tiborhoz, Kányádi Sándorhoz, Szabó Gyulához, Kántor Lajos „hozzáfiatalodott” az első *Forrás*-nemzedékhez: Szilágyi Domokoshoz, Lászlóffy Csabához, Farkas Árpádhoz. Úgy szegődtek az egymást követő nemzedékekhez kritikusként és irodalomtörténészként, hogy vonatkoztatási pontjaik átfogták a másik területét is, a korábbi magyar irodalmat, a *Nyugat* előtti nemzedéket és a folyóirathoz kapcsolódó három generációt, különös figyelemmel az 1918 utáni erdélyi irodalomra, folyóiratokra, irodalmi társaságokra, csoportokra. Néha csupán egy-egy utalással jelezték a „lappangó kánonba” sorolt szerzők munkáit, erőteljes figyelemmel kísérve a „modernség kánon” változásait is. Ebben a szemléleti-szellemi rendben készítették el 1971-ben és (javított formában) 1973-ban „szabályos” irodalomtörténetüket, a sok mindent számba vevő és felmutató, folyamatos narratívává alakított *Romániai magyar irodalom*

1945–1970, illetve a *Romániai magyar irodalom 1944–1970* című könyvüket, a „Kántor–Láng 1-et”.

2018-ban jelent meg a két szerző újabb könyve, a *Száz év kaland. Erdély magyar irodalmáról (1918–2017)* című opus, a „Kántor–Láng 2”. Ez a kötet „nem szabályos irodalomtörténet”, nem egyetlen beszédfolyamba szorított história. Két szerző hatvan évnél valamivel tovább tartó párhuzamos gondolkodása ez a munka, amelynek időszakában folyamatosan olvasták egymás írásait, és meg is beszéltek őket. Kántor Lajos Kolozsvárt élte, folyóiratot szerkesztett, sokfajta irodalomszervezői feladatot látott el, monográfiákat írt, foglalkozott sajtó- és színháztörténeti kérdésekkel. Láng Gusztáv 1984-ben áttelepült Magyarországra, itt befejezhette Dsida-monográfiáját, nagy szerepe volt abban, hogy szellemi központtá vált a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola irodalomtanszéke, megírta azokat a tanulmányokat, amelyeket az előadások tapasztalata, egy-egy probléma részletesebb taglásának igénye hívott elő.

Az elmúlt közös időben Láng és Kántor, korábbi elhatározásuk szerint, tanulmányozta és mérlegelte a két írói-költői nemzedéket is. Az állandó szellemi kapcsolat, amelyet évente ismétlődő személyes találkozások mélyítettek el, koncentráltabb véleményalkotásra ösztönözte őket.

Ebből a folyamatos és állandó szellemi együttlétből született a „Kántor–Láng 2”. A Dávid Gyula szerkesztésében megjelent, tanulmányokból, reflexiókból, kritikákból álló kötet az 1970–2017 közötti korszak irodalomelméleti-kapcsolattörténeti fejezetével indul. A következő részben a „Képzelt Erdélyt” körbefogja a kortárs irodalomtörténetek értelmezése, majd az 1919–1944 közötti és az 1945 utáni korszaletből emelnek ki a szerzők az egyetemes magyar irodalomban számon tartott és már alig emlegetett vagy félrecsúszott magyarázatokkal kísért alkotókat, köztük Karácsony Benőt, Ignác Rózsát, Szemlér Ferencet, Szabédi ürügyén a *Hitel* és a *Termés* folyóiratot, majd az Erdélyben alakuló „erkölcsi ellenzék” históriáját, a magyarországi forradalom ottani fogadtatását és a fogadtatás következményeit, a nagy kanyarokat megtett Balogh Edgárt, aztán pedig az egyetemes magyar irodalom részeként a két generáció szerzőit és az utánuk következőket. A könyv írásait összekapcsolja a nem hivalkodó, de pontosan tetten érhető irodalomtudományi gondolkodás folyamatos árnyalódásamódosulása, a világirodalom, különösen a Kárpát-medencei irodalmak megismerésére való törekvés, a szövegek mögött érzékelhető nemzettudat, a művekhez való személyes és professzionális viszony azonossága.

A két szerző következetesen elutasítja a „többségi nacionalizmust”, amely nem tekinti az őshonos magyarságot Románia államalkotó elemének. Már nem „magyarul be-

szélő románoknak” mondják őket, de érzékelhető a velük való fenyegetésben megnyilvánuló diszkriminatív szándék. Kántor Lajos és Láng Gusztáv az irodalomtudományi szövegekben, ahol elkerülhetetlen a szövegek mögötti szellemi környezetre való utalás, tartózkodva a direkt megnevezéstől, szavakba foglalja a minden etnikumra vonatkozó egyenjogúság-axiómát. Hitet tesznek a Közép- és Kelet-Európában létező „nemzettudatok” jogosságá mellett, abból kiindulva, hogy a Romániában élő őshonos és nem őshonos kisebbségeknek, köztük a magyaroknak is, van nemzettudatuk, az összmagyarságnak pedig csak akkor van, ha tudomást vesz „a kisebbségek történelmi, társadalmi, kulturális létéről”, ami természetesen az általánosan deklarált emberi jogokhoz képest más minőséget képviselő csoportjog fogalmát jelenti. Ebben a gondolatmenetben benne van, amit Láng Gusztáv 1990-ben, Debrecenben tartott konferencia-előadásában szavakba foglalt: „... az erdélyi magyar író minél kevésbé képes azonosulni azzal az államrenddel, amelyben polgárként él, annál inkább kötődik – nemcsak nyelvében, írói-költői technikájában, hanem egész világképében – a nemzeti hagyományokhoz...”.

A „Kántor–Láng 2” másik jellemzője a deklarációk hiánya. A tanulmányok, esszék, kritikák szerzői nem újraközölték korábban megjelent írásaikat, hanem láthatóan újragondolták korábbi véleményüket, s több helyen jelezték az első közlés óta végbement véleményformálódást. Ugyanígy párbeszéd-helyzetbe hozták magukat szerzőtársuk írásaival is. Amennyiben másként vélekednek, reflektálnak a másik szövegére, jelzik, miben tér el olvasatuk az adott szerzőről, műfajról, műről. Ebbe a párbeszédbe bevonják a választott témához kapcsolódó magyarországi szerzőket is. Szavakba foglalják az írásban éppen tárgyalt alkotó vagy probléma magyarországi értékcsökkenését, az itt vagy ott megtapasztalható értéktulajdonítás-változást. Dokumentálhatja ezt Kántor Lajos *Ady, Kós, Kosztolányi (meg Kuncz)* című írása. Az először 1998-ban megjelent dolgozat a címben megjelölt kontextusban idézi Ady Endrét. Ez a cím nem négy életművet tesz egymás mellé. Kós Károly említésével a Nagyváradon indult költőhöz hozzákapcsolja Makkai Sándort, Szekfű Gyulát, az Ady-revizíó-vitát, Jancsó Bélát, Jancsó Benedeket, Kosztolányi költőtársat minősítő gondolatait. Hozzáfüzi mindehhez az *Erdélyi Helikonban* és a *Keleti Újságban* megjelent írásokat, magánleveleket, az azokra adott és adható reflexiókat is. Mindezekből kitetszik: a szerző nemcsak poétikai, tropológiai, retorikai, stilisztikai kérdésnek tekinti Ady Endre költészetét, hanem legalább ennyire értelmiségi történetnek és mentalitástörténetnek is. Adyról szólva „a szöveg előtt nincs semmi” gondolata értelmezhetetlen. Pontosabban értelmezhető. Az a szándék nyilvánul meg eb-

ben, amely a költészetnek egyetlen létformáját tekinti csak érvényesnek. Adyét nem.

Kosztolányi, aki csak magát a szöveget tekintette, a szöveg megalkotását minősítette, ódzkodott mindenféle társadalmi cselekvéstől, sokszor még állásfoglalástól is, képviselte a *Nyugat* költészetében a másik pólust. Mellettük ott volt 1908-tól Babits filozofikus, világirodalmi ihletű lírája és ott voltak más törekvések is.”

Kuncz Aladár, aki ma látszólag az egyetemes magyar irodalom peremére szorult, az *Erdélyi Helikon* szerkesztőjeként az Ady versus Kosztolányi vitában nem a választást tekintette feladatának. A *Tollban* megjelent vitáirásokban, az Ady-életmű önértékének hangoztatásában vagy elhárításában sokkal inkább az irodalomelméleti és költészettani lehetőségek melletti és elleni érvelést igyekezett közvetíteni az ottani magyar olvasóknak és költőknek. Miközben Babits-tól kérte és várta az Erdélyben formálódó magyar irodalom értelmezhetőségének elméleti indoklását (aki *Európaiság és regionalizmus* címen el is készítette tanulmányát a folyóirat első, 1930. januári számába), azonközben Kuncz Aladár, aki *Az ötvenéves Ady* címmel írt először a költőről, aztán 1929-ben leírta: „Ady Endre a múlté”, egyszerre tekintette Ady Endre életművét költészettani és mentalitástörténeti kérdésnek. Eközben a budapesti folyóirat egyre kevésbé releváns íráskorral halmozásával próbálta meg eljuttatni a figyelmes olvasókat annak a felismeréséhez, hogy a költészetben a „nyers zsenik” és a „poéta doctusok” nem két, szélsőséges lehetőség, hanem a versteremtés lehetséges kiinduló és kiteljesítő stációja.

Kós Károly, akinek 1919 utáni élet- és pályafordulata az értelmiségi önértelmezés legönzettelenebb példája volt, és aki két évig végigveszekedte az időt a társszerkesztő Kuncz Aladárral, nekrológiájában az elutasítástól induló kapcsolatukat összefoglalva leírta: „... Kuncz Aladárral meghalt az egyetlen és páratlan szerkesztő. Meghalt utód nélkül, örökre, és az ő helye üres marad az én lelkemben.”

Mit sugalmaz Kántor Lajos tanulmánya? Az egyközpontúnak látszó magyar irodalom 1920 után sokközpontúvá vált. A magyar irodalommal professzionálisan foglalkozók számára egyetlen hiteles út van. A történelmi kényszerűségből több központúvá és többféle érdekűvé lett magyar irodalom egészét kell megpróbálni valamilyen formában birtokba venni.

És meg kell próbálni a Horváth János-i, Babits Mihály-i színvonalon megélni és leírni azt.